

## ԻՄ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Սեպտեմբեր 6 առաւօտուն մեկնեցայ Կ. Պօլսէն, եւ 12 ին մտայ Տփլիս, Կովկասեան գաւառի մայրաքաղաքը, ուր հայկական տարրը կը տիրապետէ յամենայնի, կալուածատիրութեան, վաճառականութեան, գրամական գործողութեանց եւ ամեն տեսակ արուեստից մէջ:

Տփլիս, ուր երբեմն Վրացերէնն էր ժողովրդային առհասարակ գործածական լեզուն, այսօր գոհութեամբ կը տեսնուի թէ Հայերէնն սկսած է ժողովրդային ընդհանրական լեզու լինել, եւ այս փոփոխութիւնը կը նշմարուի Ռուսահայ ժողովրդեան ամեն կարգերուն մէջ իսկ, մինչեւ անգամ Ռուս քաղաքային բարձրագոյն վարժարանաց Հայազգի ուսանողք, որք զՌուսերէնն անշուշտ աւելի լաւ գիտեն քան զՀայերէնն, այժմ իւրեանց առանձնակի տեսակցութեանց մէջ կը ջանան Հայերէն լեզուաւ բացատրել իրերաց իւրեանց միտքն ու գաղափարները:

Այս կողմերը գործածուած Հայերէն լեզուին ձեւոյն եւ ոճոյն վրայ ոչինչ կամիմ ատել առ այժմ, զի յայտնի է թէ մի գաւառաբարբառ՝ որ առանց մոսնաւոր մի մշակութիւն ունենալոյ՝ ինքն իւր բաղդին թողուած է, անշուտ կուենայ իւր թերութիւնքն ու աղաւաղումներն, ուր որ եւ լինի, բայց որքան թերի, աղճատ եւ աղաւաղ իսկ լինի դա, բաւական է որ Հայերէն է, եւ կարի իսկ գոհացուցիչ է տեսնել որ ամեն հայազգի ուր որ եւ գտնուի՝ միշտ նախապատուութիւն եւ ընդհանրացում տալ կուզէ իւր մայրենի լեզուին գործածութեանը: Երբ Հայերէն լեզուն միանգամ սկսի ընդհանրանալ, անգէն Հայերէն գրութեանց ընթերցմունքն ալ կսկսին նոյն համեմատութեամբ տարածումն ստանալ, եւ որքան տարածուի Հայերէն ընթերցանութիւնը՝ ժողովրդային կարգերուն մէջ, այնքան եւս կը շարունակի յղիւիլ եւ մաքրուիլ Հայերէն լեզուն ժողովրդային գործածութեան մէջ. զի բնական է թէ գրուած լեզուն միշտ առաւել մաքուր, առաւել կոկիկ եւ առաւել խնամ տարուած կը լինի քան թէ խօսուած լեզուն:

Սի լեզուն՝ բաւական է որ նախ ընդհանրանայ, նա իւր ուղղութիւնն ու մաքրութիւնը զհետ իւր կրերէ: Ճիշդ այսպէս եղած է

նաեւ Տաճկաստանի եւ մասնաւորապէս Կ. Պօլսոյ Հայերէն լեզուի մասին եւս։ Ասորի գրեթէ կէս դար յառաջ Կ. Պօլսոյ Հայ ժողովրդեան մէջ Հայերէն՝ առհասարակ գործածական լեզու տեսնելն հազուադէպ էր, եւ յայտ է թէ ի՞նչ խղճալի վիճակի մէջ էր այն ժամանակի խօսուած Հայերէնը։ Յայնմհետէ որ Պօլսոյ Հայ ժողովրդին մէջ Հայերէնն սկսաւ գործածական լեզու լինել, արդիւնք այն ընդհանուր ըզձի եւ նպատակի, որով նոր զարկ եւ ոգեւորում իմն տալ կուզուէր Հայ ազգի թմրեալ գոյութեանն եւ զգացմանց, այն ատենէն ի վեր մինչեւ ցարգ թէ ի՞նչ զգալի բարեփոխումն եւ մաքրութիւն կարելի եղած է մուտ գործել Պօլսոյ Հայերէն լեզուին մէջ, կարի իսկ հեշտ է ատենել զայդ։

Միւսեւոյնը պիտի լինի եւ աստ, եթէ Ռուսահայք անդուռ աշխատեն իւրեանց մէջ Հայերէնն առհասարակ գործածական լեզու անելու ջանից հաստատ յարատեւութիւն տալ, թողով որ իւրեանց վարժարանաց ուսանողաց գործածած հայերէն լեզուն առաւել մաքուր եւ կոկիկ է բաղդատմամբ քան զժողովրդայինն։

Ռուսահայք, որչափ որ կարողացայ տեսնել եւ նշմարել իւրեանց գլխաւոր կեդրոններուն մէջ, մի ուրիշ երեւոյթ եւս ցոյց են տալիս, որ ոչ նուազ գոհունակութեան արժանի է, այն է թէ Թուրքիոյ Հայոց նման ինքեանք եւս սկսած են տոգորուիլ Հայ ազգութեան ընդհանուր զարգացման եւ բարեքման ըզձիւն եւ եռանդովը, յորմէ բոլորովին զուրկ եւ անտարբեր գուլ կրկարծուէին դեռ ոչ շատ հեռի ատի։

Այն ցրտութիւնը, զոր կկարծուէին ունենալ վաղագոյն՝ առ ամենայն ազգային իրս, այսօր տենդոս հետաքրքրութեան մը փոխուած կտեսնուի առ ամենայն ինչ, որ կվերաբերի ազգային ընդհանուր բարեքման եւ զարգացման գործոյն։ Այն թմրութիւնը, որով երբեմն վարակեալ կը կարծուէին, այսօր փոխուած է աշխոյժ եռանդեան եւ ժիր գործունէութեան առ ի կըրթութիւն եւ դաստիարակութիւն ազգային մանկուոյն։ Ռուսիոյ Հայոց մէջ ամեն ուրեք ազգային վարժարանաց հաստատութեան եւ ազգային դաստիարակութեան ծաւալման մի այնպիսի ընդհանուր եռանդ եւ շարժում կտիրէ, որ կարող է սուղ միջոցի մէջ մեծագոյն արդիւնք յառաջ բերել, մանաւանդ

որ ի Ռուսաստան, ոչ թէ Թուրքիոյ մէջ եղածին նման՝ իոյձք քաղումք են՝ իսկ կարսղութիւն սակաւ, այլ աստընդ-հակառակն հարստութիւնն եւս քնթանալով զոյգ քնդ գործոյն, երբ կամ եւ կար ձեռն կարկառելով աջակցեն միմեանց, կարող են հրաշքներ գործել:

Արգարութիւնը խոստովանած լինելոյ համար, հարկ է տեսլ թէ՛ Ռուսահայոց մէջ ազգային կրթութեան եւ գաստիարակութեան նկատմամբ տեսնուած սոյն շարժման եւ եռանդեան մղում տուողն եւ նախաշարժիչ կետրոնը Էջմիածնայ Մ. Աթոռն եղած է. որոյ իմաստուն Կառավարութիւնը միաբանական Ուխտին մէջ ներմուծած ինչ ինչ բարեկարգութիւններէ, քնաիր եւ ուսումնական միաբան անդամներ հասցնելու ջանադիր գտնուելէ զատ, նաեւս ազգային կրթութեան ծաւալման եւ բարգաւաճմանը եռանդին եւ շարժման իսկ ներգործիչ մեծ վառարան կարողացած է հանգիստցնել Վեհափառ Կաթողիկոսի շնորհիւ հաստատեալ Գէորգեան ձեմարանը, որ այսօր 200ի մօտ ուսանող կարօւնակէ, որոց լրջութիւնն եւ ուսմանց մասին տածած անյադ փափագը, գաստտուաց եւ բոլոր պաշտօնէից արժանաւորութիւնքը եւ մանաւանդ ձեմարանի նորընտիր վերատեսուչ Պ. Արշակ Նահապետեանցի՝ առ ինքն յանձնեալ սոյն պաշտօնին բարձրութեանն հաւատար ունեցած խորին հմտութիւնն ու կատարեալ ձեռնհասութիւնը, ինչպէս նաեւ զմատարուած անխնայ եւ մեծածախ խնամքը՝ բաւական մեծ երաշխաւորութիւն են թէ՛ Վեհափառ Կաթողիկոսին յիշեալ ձեմարանին մեծագործ հաստատութեամբը յղացած նպատակն, ինչպէս նաեւ Իւր եւ համայն Ազգին անուցած ակնկալութիւնը լիովին պիտի պսակուի մօտ ժամանակէն այդ ձեմարանին արդեամբը՝ որ Ն. Վեհափառութեան անկեղծ ազգասիրութեանը անսուտ ապացոյցն եւ Իւր անմահութեանը մեծապանծ կոթողը պիտի հանգիստանայ:

Ռուսահայոց մէջ մի ուրիշ նոր երեւոյթ եւս կնշմարուի, որ ամենէն աւելի գոհունակութեան արժանի է. Սոքա, որք երբեմն անտարբեր աչօք կնայէին իւրեանց Թուրքիոյ համարիւն եղբարցը, այսօր ջերմ համակրական զգացմամբ սկսած են նայել նոցա վրայ. Թուրքիոյ Հայուն ամեն մի ազգային գործ եւ ձեռնարկը՝ մեծ հետաքրքրութիւն եւ համակրութիւն սկսած է

դարձուցանել այս կողմի Հայոց՝ մանաւանդ Հայ երիտասարդութեանը մէջ։ չիք որ աստ որ ամեն վայրկեան անձկութեամբ տեղեկութեան չսպասէ Տաճկաստանէն, թէ ի՞նչ կանեն այժմ՝ Հայք, ի՞նչ կը գործեն, կ'յաջողին իւրեանց ձեռնարկին մէջ՝ թէ յաւաստ կը լքանին։

Ինչքան ալ առաւել կամ նուազ իրական նշանակութիւն ունենայ Թուրքիոյ Հայոց այժմու ընթացքը, զորմէ այժմ տեղը չէ խօսելու, սա ստոյգ է թէ՛ նա Ռուսահայոց ազգային ըզգայմանց եւ ոգւոյն մի նոր եւ անգուսպ գրգռւ տուած է, յորմէ եւ յառաջ գալ սկսած է սոյն երկու սահմանակից տէրութեանց հպատակող համարիւն եղբարց եւ ազգակցաց մէջ առ իրեարս համակրանաց, սիրոյ եւ սերտ հաղորդակցութեան մի այնպիսի զգացում՝ եւ եռանդ, որ եթէ լաւ արծարծուի եւ առաջնորդուի կարող եւ արժանաւոր ձեռքերու միջոցաւ, Ազգին ապագայ օգտին եւ բարգաւաճմանը համար կարող է այժմէն մեծամեծ եւ փայլուն իրական յոյսեր խոստանալ։ Ազգին ընդհանրութեանը մեծ երախտիք արած պիտի լինի նա՝ որ կարող լինի եւ գիտնայ Ռուսահայոց եւ Թրքահայոց մէջ նոր սկսեալ սոյն բարեկամական եւ սիրալիր հաղորդակցութիւնն եւ յարաբերութիւնն իմաստութեամբ եւ արժանաւորապէս մշակելու։

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ Մ. ԹԻՎՊԼՆՏՃԵԱՆՅ՝

#### Վ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ն Ե Ր Ի Կ Ր Օ Ն Ը .

Վայրենիներն՝ ի քրիստոնէութիւն դարձնելը գժուարին է այն պատճառով, որ սոցա մէջ կպակասի այն բարոյական զարգացումը, որ առհասարակ մտքերը կպատրաստէ նոր եւ լուսաւոր վարդապետութեան սերմերն ընդունելու։ Ինչպէս կտեսնենք այս բանս պատմութեան մէջ, Այստեան վայրենի ցեղէն (Փիլիպպեան կղզիներում) մի կին կհարցնէր թէ, աստուածութիւնն ի՞նչ կերպով երկինքը կարող է լինել, երբ քարը վեր որ կնեանք՝ կգառնայ նորէն գետին կընկնի : Էսքիմոսներն\*) եր-

(\*) Էսքիմոսները կընակին երկրագունդիս ամենահիւսիսային եւ ցուրտ կողմերը՝ Գրենլանդեայ, Բաֆինեան արշիպելագոսի ու Ալէուան կղզի-